

Hana Loudová

Diplomová práce

Larp ve výuce literární výchovy na SŠ

Klíčová slova

literatura, larp, hry, didaktika, herní adaptace, dramatická výchova

Abstrakt

Práce se zabývá tvorbou výukových her typu larp určených pro výuku literatury na středních školách. Cílem bylo představení larpu jako možné výukové metody, jeho ukotvení v existujícím teoretickém rámci a rozšíření povědomí o jeho existenci. V teoretické části je vymezeno místo literární výchovy a hry ve výuce, vysvětlen klíčový pojem larp a popsán proces jeho tvorby. Těžištěm práce je praktická část, v níž je představeno pět výukových her o délce 1-2 vyučovací hodiny vycházejících z českých literárních děl. Hry mají vést žáky ke čtenářství a rozvíjet jejich čtenářskou gramotnost. Praktickým výstupem práce je vytvoření souboru podkladů (metodické pokyny pro učitele a materiály pro žáky) potřebných k realizaci těchto her ve výuce literatury, které jsou obsaženy v přílohách. V závěru práce jsou předloženy komentáře k jednotlivým hrám, které přinášejí charakteristiku hry, nastiňují možnosti jejího využití ve výuce a reflektují proces tvorby a testování.

Key words

literature, larp, games, didactics, game adaptation, drama education

Abstract

This thesis deals with the creation of larp-based educational games intended for the secondary school literary education. The aim was to introduce larp as a possible teaching method, anchored in the existing theoretical framework and the extension of its recognition. The theoretical part defines the position of literary education and educational games, explains the key term larp and describes the process of its creation. The focus of the thesis' practical part are five educational games ranging from 1 to 2 lessons and based in Czech literary works, are presented. The games are designed to encourage pupils to reading and for

development of their reading literacy. The practical outcome of this thesis is a set of materials (methodological instructions for teachers and materials for pupils) necessary for the realization of these games in teaching of literature, which are contained in the annexes. In the end of the thesis, there are comments on individual games, which bring the characteristics of the game, outline the possibilities of its use in teaching and reflect on the process of creation and testing.

Úvod

„Komunikace s uměleckou literaturou přispívá k žákovu morálnímu vývoji, vzbuzuje v něm sounáležitost s druhými lidmi, respekt k jejich názorům a postojům, podněcuje žáka k řešení nejrůznějších problémů, životních situací a vztahů k okolnímu světu i k sobě samotnému.“

Na otázku jak učit literaturu a co v ní učit existuje mnoho odpovědí. Můžeme se zaměřit na výukové metody, využití textu, tvorbu kontextu, výuku zážitkem, výuku komparativní, kánon děl... Většinou se učitel nakonec dopracuje ke svému osobitému přístupu, který kombinuje více složek z výše zmíněného při zachování základních didaktických kategorií, jimiž jsou cíle, obsahy a metody.

Záměrem práce je představit možnosti využití techniky živého hraní rolí (larp) ve výuce literární výchovy, a tím přispět k rozvoji čtenářství u žáků a jejich celkovému vývoji. Literatura umělecké povahy pomáhá k pochopení a poznání světa a jeho zákonitostí pomocí čtenářského zážitku. Formou příběhů rozvíjí lidskou osobnost po stránce osobnostní, sociální, rozumové, emocionální, estetické, etické i mravní. Larp v literární výchově zprostředkovává kontakt s uměleckou literaturou atraktivní a zábavnou formou.

V České republice larp nepatří mezi běžné výukové metody, v současné době je etablovaný mezi volnočasovými aktivitami. Nepochybně však nabízí velké možnosti využití právě ve školním prostředí, protože hráčům zprostředkovává aktivní poznání, které je v dnešním školství akcentováno. Podle výzkumu IBM a UK Post Office si lidé po třech týdnech pamatují 70 % slyšeného, 72 % viděného a 85 % toho, co si sami vyzkouší a zažijí. Ještě větší rozdíly v zapamatování jsou patrné po třech měsících od předání poznatků. Z verbálně

předané informací si lidé zapamatují pouhých 10 %, vizuální vjem je zapamatován z 32 %, prožitek je však uchován z 65 %. Pokud se tedy žáci aktivně zapojí do procesu vyučování, je mnohem vyšší šance, že si zapamatují, co bylo obsahem výuky, než když jsou jim poznatky pouze verbálně a vizuálně předávány. Žáci jsou larpem vedeni k uvědomělému osvojování poznatků a budování dovedností využitelných v praxi. V hodinách českého jazyka je při jeho využití možné přirozeně propojit jazykovou a literární složku předmětu.

Hlavním úkolem práce je tvorba několika vzdělávacích larpů určených pro realizaci v hodinách literární výchovy. Cílem je shromáždění poznatků potřebných pro tvorbu výukových her. Jedná se o poznatky z oblastí didaktiky literatury, kurikulárního ukotvení, využití hry ve výuce a teorie larpu. Následně bude vytvořena metodologie tvorby her, poskytnut návod postupu při sestavování hry.

Praktickým výstupem je tvorba několika krátkých her s hraním rol, které vycházejí z klasických děl české literatury a jsou určeny k uvedení ve školní třídě. Hry budou následně otestovány v praxi, z pilotní realizace a postřehů hráčů budou vyvozeny závěry a možné další úpravy her. Zpětná vazba bude vedena diskusí a pomocí dotazníků. Charakteristika her, shrnutí průběhu pilotního ověření a z něj vyplývající úpravy budou popsány v praktické části práce.

Cílem her je seznámení žáků s literárními díly, hry rozvíjejí jejich tvůrčí, jazykové i komunikační schopnosti včetně klíčových kompetencí popsaných v rámcovém vzdělávacím programu. Práci lze chápat jako inspirační materiál pro pedagogy, teoretická část se přibližuje metodickému návodu využitelnému při vlastní tvorbě her.

Literární výchova a její místo ve výuce

Literární výchova je běžně vyučována jako součást vzdělávací oblasti český jazyk a literatura, která patří mezi základní pilíře vzdělávacího systému. V některých zemích jsou jazyk a literatura vyučovány odděleně jako dva různé předměty, v České republice tvoří jeden vnitřně strukturovaný vyučovací předmět. Sloučení jazyka a literatury v jednom předmětu má své opodstatnění, neboť obě předmětové složky jsou postaveny na práci s jazykovým materiálem. Literární výchova zajišťuje specifický estetickovýchovný proces, který se od běžné jazykové výuky liší. Úkolem literární výchovy je seznámit žáky s uměleckými

texty české a světové literatury. Předmětu český jazyk a literatura je v rámci výuky věnována vysoká pozornost a tomu odpovídající hodinová dotace. V současné době se jedná o jediný předmět, z něhož je povinné absolvovat státní maturitní zkoušku. V rámcovém vzdělávacím programu je český jazyk a literatura spolu s výukou cizích jazyků zahrnut do kategorie jazyk a jazyková komunikace.

Klíčové kompetence, očekávané výstupy a učivo

Podle RVP by měli být během školní docházky žáci vybaveni mimo předmětových vědomostí a dovedností také znalostmi, dovednostmi, postoji a hodnotami využitelnými ve škole i mimo ni. Tyto znalosti, dovednosti, postoje a hodnoty se v RVP označují jako klíčové kompetence. Znalosti jsou bází klasicky pojímané výuky, dovednosti se rozvíjejí praktickou činností, postoje ovlivňuje výchovné působení a na základě celku se formují trvalejší hodnoty. Náplní literární výchovy je zkoumání textů umělecké povahy, tedy textů prozaických, poetických i dramatických. V RVP z roku 2015 je uvedeno, že žáci získávají v předmětu český jazyk a literatura přiměřené poučení o jazyce, které jim umožní čtení s porozuměním vedoucí k hlubokým čtenářským zážitkům. Toho je dosaženo pomocí didaktické interakce, směřováním žáka ke splnění zadaných úkolů a dosažení výukových cílů. Jedná se tedy o vztah vzájemného působení mezi učitelem, žákem a uměleckým textem. Z RVP je potřeba vzhledem k literární výchově zdůraznit zejména to, že *„vzdělávání v dané vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že vede žáka k:*

- *tvořivé práci nejen s věcným, ale i s uměleckým textem, jež vede k porozumění významové výstavbě textu, k jeho posouzení z hlediska stylového, pozitivně působícího na estetickou, emocionální i etickou stránku žákovy osobnosti*
- *vytváření osobitého, objektivně kritického a celkově pozitivního vztahu k literatuře a k vytváření návyku individuální četby umělecké a neumělecké literatury, které se později projeví v celoživotní orientaci žáka*
- *formování hodnotových orientací, vkusových preferencí a k citlivému vnímání okolního světa i sebe sama.“*

Dle očekávaných výstupů žák:

- „rozliší umělecký text od neuměleckého, nalezne jevy, které činí text uměleckým
- objasní rozdíly mezi fikčním a reálným světem a vysvětlí, jakým způsobem se reálný svět promítá do literárního textu, jaký vliv může mít svět fikce na myšlení a jednání reálných lidí
- na konkrétních příkladech popíše specifické prostředky básnického jazyka a objasní jejich funkci v textu; rozliší a specifikuje jednotky vyprávění (časoprostor, vypravěč, postavy) a zhodnotí jejich funkci a účinek na čtenáře; rozezná typy promluv a vyprávěcí způsoby a posoudí jejich funkci v konkrétním textu
- při interpretaci literárního textu ve všech jeho kontextech uplatňuje prohloubené znalosti o struktuře literárního textu, literárních žánrech a literárněvědných termínech
- identifikuje využití jednoho textu v textu jiném (intertextovost) a objasní jeho funkci a účinek na čtenáře
- postihne smysl textu, vysvětlí důvody a důsledky různých interpretací téhož textu, porovná je a zhodnotí, odhalí eventuální dezinterpretace textu
- rozliší texty spadající do oblasti tzv. literatury vážné, středního proudu a literárního braku a svůj názor argumentačně zdůvodní
- samostatně interpretuje dramatické, filmové a televizní zpracování literárních děl
- vystihne podstatné rysy základních period vývoje české i světové literatury, významných uměleckých směrů, uvede jejich představitele a charakterizuje a interpretuje jejich přínos pro vývoj literatury a literárního myšlení
- vysvětlí specifčnost vývoje české literatury a vyloží její postavení v kontextu literatury světové (vzájemná inspirace, příbuznost, odlišnosti a jejich příčiny)
- tvořivě využívá informací z odborné literatury, internetu, tisku a z dalších zdrojů, kriticky je třídí a vyhodnocuje

- *získané schopnosti a dovednosti tvořivě využívá v produktivních činnostech rozvíjejících jeho individuální styl“.*

Očekávané výstupy jsou zejména praktického dovednostního charakteru. Poměrně překvapivé jsou proto výsledky výzkumu prezentovaného v publikaci Marie Hádkové a Václava Jindráčka, které ukazují, že v českých školách stále významně převládá výuka literatury formou frontálního výkladu literární historie. Učivo dle RVP vychází z práce s textem na základě znalostí základů literární historie a literární teorie:

- *„základy literární vědy – literární teorie, literární historie, literární kritika, poetika; interdisciplinárnost literární vědy; literatura a její funkce*
- *metody interpretace textu – interpretační postupy a konvence, význam a smysl, popis, analýza, výklad a vlastní interpretace textu; čtenářské kompetence; interpretace a přeinterpretování*
- *způsoby vyjadřování zážitků z literárních děl a soudů nad nimi (osobní záznamy, anotace, kritika a recenze, polemiky)*
- *jazykové, kompoziční a tematické prostředky výstavby literárního díla – tropy; figury; rytmus, rým a zvukové prostředky poezie; monolog, dialog, přímá a nepřímá řeč, nevlastní přímá a polopřímá řeč; typy kompozice; motiv, téma*
- *text a intertextovost – kontext, vliv a způsoby mezitextového navazování a mezitextové komunikace (motto, citát, aluze), žánry založené na mezitextovém navazování (parodie, travestie, plagiát), hraniční rysy textu (předmluva, doslov, ilustrace, obálka; autorský komentář, recenze)*
- *vývoj literatury v kontextu dobového myšlení, umění a kultury – funkce periodizace literatury, vývoj kontextu české a světové literatury; tematický a výrazový přínos velkých autorských osobností; literární směry a hnutí; vývoj literárních druhů a žánrů s důrazem na moderní literaturu“*

Sami žáci na literární výchově vyzdvihují např. „poutavé ukázky (nezřídka inspirující k přečtení celé knihy), referáty, velký prostor k vlastnímu sebevyjádření a učitelovo poutavé vyprávění.“

Didaktika literární výchovy

Přestože didaktika literární výchovy jako samostatného oboru u nás nemá oproti jiným didaktikám dlouhou tradici (první oborové texty vznikaly v 90. letech předminulého století), požadavky na redukci literárněhistorického učiva zaznívají ve větší míře již od 50. let minulého století. Slova Vítězslava Tichého z 60. let jsou velmi aktuální i dnes: „*Je nepopiratelné faktum, že učební látka i v literární výchově musí být restrigována, omezena. [...] Není možné, aby osnovy, učebnice i čítanky byly přeplněny – jako v minulosti – jmény, názvy, nebo drobnými, nic neříkajícími ukázkami.*“ Škola by měla podporovat v žácích pozitivní vztah k literatuře a četbě, doplněný o schopnost jejímu porozumění, aktivnímu tvoření interpretací a názorů. Toho lze dosáhnout mnoha způsoby, z nichž je v této práci věnována pozornost zejména interaktivní práci s textem jako zprostředkovatelem fyzicky prožitého zážitku.

Inovativně pojatá literární výchova má svou tradici v Evropě (např. Skandinávie, Francie, Německo), USA i jinde ve světě. Základem literární výchovy je četba, interpretace a reflexe textu vedoucí k vytvoření vlastního pohledu na smysl díla. Protikladem inovativně pojaté výchovy je klasický přístup založený na faktografickém memorování údajů, jejichž didaktické předání není náročné na přípravu a realizaci. Faktografická výuka je v českém prostředí tradičním modelem výuky literární složky předmětu. Osvojování literární historie je založeno na pamětném učení, součet informací, které si žák odnáší při ukončení školní docházky, je redukován na základní přehled dějinné osy bez detailnějších znalostí. Takovéto pojetí je v dnešní době, kdy je většina informací během několika sekund dostupná na internetu, zcela nedostatečné a zbytečné. Mnohem větší přínos mají pro žáky zvnitřněné procesy, které mohou automatizovaně využívat v běžném životě, schopnost objevovat estetické hodnoty díla a porozumění dílu. Literární historie by měla sloužit jako základ nezbytný k pochopení kontextu díla a literárního vývoje, hlavní pozornost by měla být věnována rozvoji čtenářství.

Hlavním rozdílem mezi oběma přístupy je povaha předávaných poznatků, které jsou buď spíše faktografické, nebo spíše expresivní. Tomáš Hník zdůrazňuje, že v inovativním pojetí literární výchovy nedochází k redukci znalostí. Ke znalosti se však žák dopracovává jiným způsobem, než je běžné v tradiční transmisivně

pojaté výuce, která k němu docházela pomocí znalostí literárněhistorické povahy. V rámci šetření o vztahu žáků k literární výchově byla žáky pozitivně vnímána „zábavnost (literatury), zajímavost a schopnost zprostředkovat nové světy či netradičně přiblížit minulost.“ Oproti tomu byla jako negativní hodnocena „nutnost učit se seznamy děl a letopočtů a nedostatek četby“. Tomáš Hník říká, že „usilujeme-li – v souladu s obsahem a cílem vzdělávacího předmětu – o literární vzdělávání s výchovnou intencí, tedy o plnohodnotnou literární výchovu, ve které je obsažena kromě systematického pozná(vá)ní literárních děl, literárního vývoje a kulturního kontextu také výchova ke čtenářství a prostřednictvím působení uměleckého textu na city, vůli a charakter dítěte výchova k lidskosti, nemůžeme se dále vydávat cestou kvantitativní.“ S tímto se ztotožňujeme.

Inovativní literární výchova

Jako základní publikace pro orientaci v oblasti didaktiky literární výchovy byla zvolena publikace Ondřeje Hníka *Didaktika literatury: výzvy oboru*. Přestože se nejedná o přehledovou ani kompletní didaktiku, byla zvolena záměrně kvůli zaměření na moderní přístupy ve výuce. Cílem vzdělávacího předmětu literární výchova je podle Hníka nabídnout žákům porozumění uměleckým textům a na jejich základě dojít k pochopení literárního vývoje a literatury jako celku. Klíčovými kategoriemi pro didaktiku literární výchovy jsou expresivita, zážitkovost, reflexe četby, tvorby a vlastního čtenářství, tvořivost a tvořivá interpretace, přímá práce s textem, poznávání textu jako tvůrčího obsahu i procesu a poznávání textu tvůrčími metodami. Hník literární výchovu vymezuje jako soustavu tří složek: četby, tvorby a nauky. S texty, které tvoří základní obsah literární výchovy, je potřeba se seznámit pomocí četby, tvorba napomáhá pochopení vzniku textů a nauka vyplňuje místa, která jsou potřeba dovysvětlit pro pochopení textů. Žáci poznávají literární dílo pomocí tvorby vlastních textů, přetvářením originálního díla, čtením s porozuměním a jeho interpretací a celkovou reflexí všech těchto činností. Tímto žáci sami přicházejí na mechanismy tvorby a recepce textu, a současně se jejich vnímání přesouvá od textu coby neměnného tělesa k textu coby proměnlivému tvaru, který mohou doplňovat vlastními myšlenkami a hledat jeho významy a intence.

Základem tvůrčí literární výchovy je práce s textem. Žákovi je umožněno adekvátní poznání díla a jsou mu zprostředkovány další možné strategie jeho čtení. Žáci mají možnost se svobodně vyjádřit k textu, komunikovat s ním, sdílet své prvotní dojmy a vést diskusi s učitelem a dalšími žáky o smyslu textu. To pomáhá nejen k rozvoji porozumění textu, ale i mezilidskému porozumění a pochopení. Během četby dochází ke zpracování informace, její komparaci s dřívějšími poznatky a zařazení do žákova souboru představ a pojmů pomocí soustavy myšlenkových operací analytických, syntetických, abstraktních i konkretizačních, indukci a dedukci, generalizací, srovnáváním a klasifikací. Četba rozvíjí lidskou představivost, paměť, myšlení, estetické vnímání, sociální i morální citění.

Mezi faktory, které ovlivňují interpretační schopnosti čtenáře, řadíme faktory sociálně-psychologické (věk, vzdělání, pohlaví, společenská situace, bydliště, inteligence, osobnostní rysy, psychický stav), čtenářské dispozice a kompetence (orientace v literatuře, množství přečtených děl, motivace, čtenářské zkušenosti a návyky) a vnější okolnosti (motivace ke čtení díla, reference o díle, dostupnost díla). Čtenářské dovednosti žáků rostou pouze tehdy, když jsou konfrontováni s textem, který je na hranici jejich recepčních schopností. Volba titulů k četbě by měla být přiměřená stavu čtenáře, učitel by měl přihlížet k zájmům žáků a na jejich základě pracovat s konkrétní částí díla, která by měla žáky zaujmout. Pakliže si žák ve škole zvnitřní komunikaci s textem, je pravděpodobné, že bude čtenářem i později v osobním životě a nebude mít problém interpretovat text umělecké povahy a utvořit si názor na jeho estetické kvality. Tomáš Hník upozorňuje, že vlastní produkce dává žákům přehled o textových rovinách (postavy, vypravěč, časoprostor, témata a motivy, kompozice, čtenář, žánr, jazyk a další). Pokud žák pracuje s textem, nemá důvod jednotlivé roviny pojmenovávat, ale rozlišuje je a je schopen o nich mluvit.

Ve všech školních předmětech je stále více akcentováno vzdělávání zážitkem a zážitková výchova. Slovo zážitkový stále v mnoha lidech vyvolává pochybnosti, neboť vžitý stereotyp je takový, že učení se není zábavná, ale náročná činnost, zatímco zážitek je spojován s volným časem a odpočinkem, tedy neplní vzdělávací ani výchovné cíle. Zážitková literární výchova ale naplňuje všechny požadavky výchovně-vzdělávacího procesu, seznamuje žáky s učivem atraktivní

a často méně tradiční formou, nic však neubírá na náročnosti a zvládnutí požadovaného učiva. Ať už o literární výchově mluvíme jako o výchově čtenářské, inovativní, literární výchově interpretativní, zážitkové literární výchově, či komunikativně pojaté literární výchově, všechny tyto od sebe nepříliš vzdálené koncepty akcentují práci s textem nad memorováním dat a více se přibližují k pojmu výchova, než k pojmu nauka (kterým lze nazývat literární výchovu založenou na výkladu literární historie). Učitel je v těchto pojetích průvodcem žáka a rovnocenným partnerem v diskusi, který dohlíží na rozvoj a kultivaci žákovy osobnosti. Učitel musí mít stejně jako v tradičně pojaté výchově dostatečné oborové znalosti, schopnost empatie a reflexe, didaktickou znalost obsahu i další klasifikace zkoumaného obsahu (literárně-historické, literárně-teoretické, literárně-kritické) a k probíranému učivu musí přistupovat systematicky.

Tvořivými přístupy v literární výchově nazýváme ty, které využívají tvořivou expresivitu, pomocí níž dochází k literárně-výchovným i osobnostně-výchovným cílům. Tvořivá literární expresivita se uplatňuje např. v tvořivé dramatice, tvůrčím psaní či tvořivé interpretaci. Larp ve výuce literatury můžeme považovat za jednu z konkrétních podob tvořivé dramatiky. Hlavními metodami tvořivé dramatiky jsou hra v roli, improvizace a interpretace. Tvořivá dramatika není specifickou formou výuky pouze literární výchovy, ale běžně se využívá i v jiných předmětech. Sama o sobě pak sleduje cíle výchovně-dramatické a osobnostně a socializačně rozvojové. Úskalím tvořivé dramatiky je možnost odklonění se od cíle literárně-výchovného k pouhému dramatickému ztvárnění. Expresivní zážitek, který tvořivá dramatika žákům přináší, je nutné doprovodit hodnocením, reflektovat ho a ukotvit jej tak, aby nebyl jen emotivním vjemem.